

KEMALİZM'İN ULUSALCILIK ANLAYIŞI ve GÜNÜMÜZ TÜRKİYE'SİNDE ULUSALCILIK - MİLLİYETÇİLİK ALGILAMALARI

İhsan Şerif KAYMAZ*

Türkiye’de, özgün tarihsel, toplumsal, kültürel koşullara bağlı olarak, farklı ulusalcılık algılamaları ortaya çıkmıştır. Devletin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk, Kemalist ulusalcılık olarak adlandırdığımız ve Batı’daki laik eksenli, bütünüleştirici ulusalcılık anlayışını temel alan bir ulusalcılık algılamasına sahiptir ve Türk toplumuna bu algılamayı yerleştirmeye çalışmıştır. Ancak bunun karşısına, Osmanlı – İslâm geleneğinden esinlenen, ulus yerine ümmeti temel alan, birleştirici değil, ayrıştırıcı bir nitelik taşıyan sapkın bir ulusalcılık anlayışı çıkmıştır. Milliyetçilik olarak ifade edilen ve süreç içinde devlete egemen olan bu sapkın ulusalcılığı, benimseyenler, milliyetçi – muhafazakâr denilen ve sosyolojik geçiş sürecinin ürünü olan bir ara kesimdir. Dünyada ve Türkiye’de ulusalcılığın değişen koşullara nasıl ayak uyduracağı bugünden öngörmek olanaklı değildir.

Anahtar Sözcükler: *Kemalizm, ulusalcılık, milliyetçilik, muhafazakârlık, küreselleşme.*

Türkiye’de son yıllarda hemen her konuda ciddi bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bunun nedeni, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte toplumsal, siyasal, kültürel değer ve kavramların egemen ideolojinin –liberalizmin– ölçütlerine göre tanımlanması, o çerçevede anlaşılması ve o doğrultuda davranılması yönündeki yoğun baskı ve zorlamalardır. Sistemin doğrudan denetimi altında bulunan eğitim, medya gibi aygıtların bu amaçla etkin biçimde kullanılmaları bir yana, “bilimsel/akademik” oldukları ileri sürülen yayınlarda da aynı tek yanlılığı gözlemlemek olanaklıdır. Bu ideolojik şablonlamadan nasibini alan kavramlardan birisi de ulusalcılıktır. Bu yüzden, Kemalizm’in ulusalcılık anlayışının ve Türkiye’de ulusalcılık-milliyetçilik algılamalarının irdelenmesini amaçlayan bir çalışmada, öncelikle sözcüğün tarihsel/kavramsal çerçevesini çizme gereksinimi kendisini göstermektedir.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Öğretim Üyesi.

Aslında ulusalcılık söz konusu olduğunda, bu akımı doğuran kapitalist üretim biçiminin ve ilişkilerinin ortaya çıktığı 18.-19. yüzyıl Batı Avrupa koşulları ile ulusalcılığın sonradan geliştiği bölgelerdeki sosyo-ekonomik koşullar arasındaki farklılıklar, kavramın algılanması konusunda zaten belli bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Batı Avrupa dışındaki ikinci, üçüncü kuşak ulusalcıları, kendilerinden önce bu akımı benimsemiş olanların oluşturdukları toplumsal, siyasal modelleri örnek almakla birlikte, kendi özgün sosyo-ekonomik koşullarına uygun olarak farklı modeller geliştirmekten de geri kalmamışlardır. Böylece ulusalcılık tarihsel süreç içinde birleşmeye de, ayrılmaya da; revizyonizme de, *status quo*'culuğa da; emperyalizme de, anti-emperyalizme de kaynaklık etmiştir. Hatta koşulların değişmesine bağlı olarak aynı toplum içinde ulusalcılık algılaması nitelik değiştirebilmiştir.¹

ULUSALCILIĞIN NİTELİĞİ ve TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel olarak baktığımızda, ulusalcılığın, *duygu*, *düşünce/ideoloji* ve *eylem/hareket* olmak üzere, üç aşamalı bir gelişim süreci izlediğini görüyoruz. Ulusalcılık, her şeyden önce, kişinin içinde yaşadığı topluluğa karşı duyduğu ve benzerleriyle birlik oluşturarak kendisini daha güçlü hissetme gereksiniminden kaynaklanan bir bağlılık *duygusu* ve bu duygu etrafında şekillenen bir kimlik algılamasıdır. Her kimlik gibi ulusalcılığın da *biz bilinci* ile ifade edilen olumlu ögesi ve *onlar bilinci* ile ifade edilen olumsuz ögesi vardır. Aynı kimlik altında birleşen topluluk üyelerini tanımlamakta kullanılan *biz bilinci*, topluluğa ve üyelerine –zeki, cesur, kahraman, çalışkan, vb- olumlu nitelikler yüklerken, topluluk dışındaki *farklı* olanları tanımlayan *onlar bilinci* ise, *ötekileştirdiği* bu farklı unsurları –korkak, hain, tembel, aptal, vb- olumsuz sıfatlarla küçümser, hatta daha da ileri giderek onları düşmanlaştırır. Söz konusu bağlılık duygusunun işlevsellik kazanması ve bu bağlamda ulus kavramının toplumsal bir örgütlenmeye dönüşmesi, duygu aşamasından *düşünce* aşamasına geçilmesini yani *ulus* merkezli bağlılık duygusunun ideolojik bir içerik kazanmasını gerektirir. Son aşamada, ulusalcı duygu, ulusalcılık düşüncesi / ideolojisi tarafından harekete geçirilir ve *eyleme* dönüşür.² Bu aşamada artık ulus kavramını merkez alan ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal bir yapı söz konusudur ki, bu yapının örgütsel çerçevesini ulus-devlet oluşturur. Batı'da ulusalcılığı duygu aşamasından düşünce

¹ Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*, 9.B., Macmillan, New York, 1961.

² Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara, 1977, s. 14-21.

/ ideoloji aşamasına taşıyan, sonra da onun eyleme / harekete dönüşmesine öncülük eden, burjuva değerlerine sahip orta sınıf aydınları olmuştur. Ulusalculuğun başarısı, her üç aşaması bakımından da *göbek çukuru*nu gerektirir. Ernest Gellner'e ait olan bu kavram, tıpkı göbek çukurunun çocuğun bir anneden doğduğunu göstermesi gibi, toplumların da açıklayıcı bir tarihsel arka-plana, derinliğe sahip olması gerektiğini anlatır. Gellner'e göre bu, ulusalculuğun başarısı için o denli gereklidir ki, onun mevcut olmaması durumunda yapay da olsa, mutlaka bir *göbek çukuru* oluşturulur.³

Ulusalculuğun çıkış noktası, içinde yaşanan topluluğa duyulan bağlılık duygusudur ve bu duygu aslında ulus kavramı ile bağlantılı bir olgu değildir. Söz konusu bağlılık duygusu, tarihin her döneminde, insanın toplu halde yaşama gereksiniminden doğan doğal bir durum olarak karşımıza çıkar. Kabileye, aileye, cemaate, zümreye, gruba duyulan bağlılık, ekonomik alt-yapının tarımsal niteliğinin değişmesi ve sanayileşme sürecinin gelişmesi ile birlikte ulus kavramına yönelmiştir. Yani ulusalculuk, sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmıştır ve onunla arasında yakın ve zorunlu bir bağ vardır.⁴

Egemen kimliklerin genellikle dinsel bir nitelik taşıdığı ve siyasal çevre ile kültürel çevrenin birbiri ile örtüşmediği tarım toplumu, ulusalculuğun gelişmesine izin vermez. Osmanlı *millet sistemi* bunun tipik örneğidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, her biri farklı bir dinsel grubu ifade eden *millet* toplulukları, aynı siyasal otorite altında yarı özerk varlıklar olarak yaşamaktaydılar. *Millet* toplulukları arasında kültürel bir bütünlük bulunmamaktaydı; buna gereksinim de duyulmuyordu. Tersine, klâsik imparatorluğun yönetim mantığı, temel yönetim tekniği olarak bütünlleştirici değil, ayrıştırıcı bir anlayışa sahipti. Tüm toplumu ortak bir kimlik altında birleştirmeyi öngören ulusalculuk, bireysel kimliklerin, kişilerin toplumsal rolleri ile tanımlandığı tarım ekonomisine dayanan bir sosyo-politik iklimde gelişemezdi.⁵

Dolayısıyla ulusalculuk, sanayinin belli nitelikte ve büyük miktarda işgücüne gereksinim duyması ile gelişme olanağı bulmuştur. Nitelikli işgücü, kitlesel okur-yazarlıkla, bu da aynı dilde kitlesel eğitim politikalarıyla sağlanabilirdi. Bunu ise, ancak ulus-devletin merkeziyetçi politikaları gerçekleştirebilirdi. Sanayi toplumunda kimlik, din-

³ Ernest Gellner, *Nationalism*, New York University Press, New York, 1997, s. 101'den aktaran John Breully, "Sunuş," E. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, Hil Yay., İstanbul, 2006, s. 62.

⁴ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 79-174.

⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 2.B., Çev. M.Kıratlı, T.T.K. Yay., Ankara, 1984, s. 333; Suavi Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Gündoğan Yay., Ankara, 1993, s. 78-79.

sel değil, kültürel bir temele dayanacak; kültürün temelini ise dil oluşturacaktı. Bireylerin kendilerini ifade etmeleri ve iletişim kurmaları, ana dille aktarılan standart kültür aracılığıyla olacaktı.⁶

Standart kültürün güçlenmesi ile birlikte gerçekleşen toplumsal bütünleşme sonucunda, aile, aşiret bağlılıklarının giderek zayıfladığını, “halk” kavramının ön plana çıktığını görüyoruz.⁷ Özetle belirtmek gerekirse, sanayileşmenin kültürün standartlaşmasına katkıda bulunması, onu ulusalcılık için gerekli kılmaktadır; kültürel türdeşleşme sanayi açısından işlevsel bir zorunluluk olduğu için de ulusalcılık sanayileşme için gereklidir. Ulusları ve ulusalcılığı doğuran süreç budur.

Ulusalcılık ideolojisinin başlangıcını, *Jean-Jacques Rousseau* tarafından *genel irade* kavramının geliştirildiği 18. yüzyıl ortalarına tarihleyebiliriz. Amerikan ve Fransız devrimleri ile başlayan süreç ise, ulusalcılığın eylem olarak tarih sahnesindeki yerini alışına tanıklık eder. Ulus kavramını bugün bildiğimiz soyut anlamıyla ilk kez kullanan *Emmanuel Sieyès*'tir.⁸ Parçalanmış Alman devletlerini birleştirmeyi öngören Alman ulusalcılığının gelişmesi ile birlikte ulusalcılığın etnik vurgusunun ön plana çıktığını görüyoruz. Rousseau ve Sieyès'le gelişen Aydınlanmacı ulusalcılık *Ernest Renan* ile 20. yüzyıla bağlanmıştır. Ulusun, onu oluşturan bireylerin birlikte yaşama konusundaki ortak rızası ile vücut bulduğunu, “ulus, her gün tekrarlanan bir *plebisittir*” sözü ile açıklayan Renan, ulus kavramının dil, din, ırk birliği gibi münferit unsurlara indirgenmesinin yanıltıcı olacağına dikkat çekmiştir.⁹

Birinci Dünya Savaşı'na kadar ulusalcılığa bakış ve bununla ilgili olarak üretilen kuramlar analitik ve sosyolojik olmaktan çok felsefi idi. Modern toplumun üç büyük kuramcısı -*Marx, Weber ve Durkheim*- ulusu devlet ve toplumla bir tutarak onun iç işleyişi ile ilgilenmişlerdi. Her üçü de, ulusalcılık üzerinde çok az durmuş ve ulusal kimliği, hanedan devletlerinin yerini anayasal devletlerin almasına ve buna bağlı olarak ilerici-liberal kültürlerin şekillenmesi sürecine katkı yapmasından dolayı olumlu bir veri olarak kabul etmişlerdi.¹⁰

Birinci Dünya Savaşı, ulusalcılığın ayrılıkçı yönünün yaşama geçmesi sonucunu doğurdu. 1918 yılında çok uluslu Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları kesin biçimde, Rus Çarlığı ise geçici olarak

⁶ John Breully, *a.g.m.*, s. 29–31, s. 50–52.

⁷ Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Mass.: MIT Press, Cambridge, 1953, s. 15-30.

⁸ Kohn, *a.g.k.*, s. ii-vii.

⁹ Cengiz Çağla, “Renan, Irk ve Millet,”

<http://www.ykykultur.com.tr/dergi/?makale=110&id=17> (09.06.2010)

¹⁰ John Breully, *a.g.m.*, s. 20–21, dn.12.

çöktü. Rusya, enternasyonalist bir ideolojiyi benimseyerek imparatorluğunu üç-çeyrek yüzyıl daha yaşatmayı başardı; ama sosyalizmi kullanarak imparatorluğu yaşatma olanağı da yirminci yüzyılın sonuna doğru ortadan kalktı. Bunun üzerine Avrasya coğrafyası, 70 yıl boyunca dondurulan ulusalcılıkların eskisinden daha güçlü olarak yeniden su yüzüne çıkmasına tanıklık etti.¹¹

Ulusalcılığın dille bağlantılı, ulusal kültüre dayanan toplumsal bir gerçeklik olduğu, ilk kez iki savaş arası dönemde işlenmeye başlandı. Bu dönem, aynı zamanda ulusalcılığın emperyalist güçlere karşı bağımsızlık savaşımına yön veren özelliğini de ortaya çıkardı. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması, bu açıdan tarihsel bir dönüm noktası oluşturdu. Bu gelişmenin de etkisiyle *Hans Kohn* ulusalcılığı açıklarken ilk kez Batı / Doğu ayırımını yapma gereğini duydu. Ona göre Batı'da ulusalcılık, liberal ve demokratik sistemin gelişmesi sürecinde yurttaşlardan oluşan bir topluluk olarak ulusu temel almıştı. Böylece Batı ulusalcılığı, bireyi tebaa düzeyinden yurttaş düzeyine yükselterek olumlu bir işlev üstlenmişti. Doğu'da ise, ulusalcılığın işlevi iki yönlü idi: Batı'daki gibi, bireyi tebaa olmaktan çıkarıp, onun yurttaş olmasını sağlamasının yanı sıra, toplumun etnik / kültürel temelde ulusal bağımsızlığını kazanmasına da önyak olmuştu.¹² *Carlton J. Hayes*, dönemin nazi / faşist eğilimlerinin etkisiyle, modern ulusalcılığı ilkel kabileciliğin yeniden canlandırılması olarak irrasyonel doğası ile nitelendirdi.¹³ *Eric H. Carr* ile birlikte ulus kavramı, siyasi, ekonomik, toplumsal süreçlerin genel çerçevesini çizen temel birim olarak görülmeye başlandı.¹⁴ Sosyolojik çalışmaların ele aldığı temel toplumsal birim artık ulus devletlerin sınırları içinde yaşayan toplumlardı. Marksizm'in sınıfı ulustan üstün tutan ideolojisi de bu yeni algılama karşısında sarsıntıya uğradı. Ulusu devlet ile bir tutan bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Hans J. Morgenthau*'nun çalışmalarıyla daha da pekişti.¹⁵ Bütün dünyada sömürgelerin uluslaştığı 1960'lı yıllara gelindiğinde artık sosyal bilimcilerin büyük çoğunluğu ulusu sınıftan, ulusalcılığı sosyalizmden daha etkin konumda

¹¹ Eric J. Hobsbawm, *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1993, s. 8-9.

¹² Hans Kohn, *The Age of Nationalism: The First Era of Global History*, Harper Pres, New York, 1962.

¹³ Carlton J.H. Hayes, *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, Russell & Russell, New York, 1968.

¹⁴ Edward H. Carr, *Nationalism and After*, 2.B., Macmillan & Co., Londra, 1967.

¹⁵ Hans J. Morgenthau, Kenneth W. Thompson, *Politics Among Nations*, 6.B., McGraw-Hill, New York, 1985.

görüyorlardı.¹⁶ Türkiye’de 1930’larda *Kadro* hareketi, 1960’larda ise *Yön* hareketi ulusalcılığı sosyalizmden üstün gören bir anlayışla Kemalizm’in ideolojisini şekillendirmeye çalıştı. *Elie Kedourie* ile birlikte ulusların mı ulusalcılığı, yoksa ulusalcılığın mı ulusları yarattığı tartışılmaya başlandı. Kedourie, ulusu yaratanın ulusalcılık olduğunu ve bu süreçte aydınların özellikle belirleyici bir rol üstlendiklerini savunuyordu.¹⁷ Modern anlamda yurttaş kimliği sağlamayan kabile, din, etnisite kökenli hareketlere olumlu gözle bakılmıyor, standart bir kültürün ve ortak bir dilin oluşması nesnel bir zorunluluk olarak değerlendiriliyor, ulusalcılığın bunu gerçekleştirecek temel araç, ulus-devletlerin de bu sürecin içinde gerçekleşeceği temel siyasal yapılar olduğu genel kabul görüyordu. Bu bağlamda, farklı kültürel alt grupların ulusal yurttaşlık kimliği içinde eritilmesi (asimilasyonu) onaylanıyordu.¹⁸

1970’ler ve 1980’ler kapitalizmin küresel egemenliğini güçlendiren dramatik gelişmelere sahne oldu. Çin Halk Cumhuriyeti’nin kapitalist blok ile işbirliği içine girmesi, Amerikan Doları’nın uluslararası petrol ticaretinde temel değişim aracı haline gelmesi, Batı’nın finans merkezlerinde biriken petro-dolarların Üçüncü Dünya ülkelerine borç olarak akması, bunun sonucunda bu ülkelerin Batı’ya olan ekonomik ve siyasal bağımlılıklarının büyük ölçüde artması ve nihayet küresel bir etkinliğe kavuşan finans sektörünün kapitalist sistemin yönlendirici gücü olarak sanayinin yerini alması savaş sonrası dünyasının bütün taşlarını yerinden oynattı. Dumbarton Oaks ve Bretton Woods’da kurulan liberal dünya düzeni ciddi bir değişim gösterdi. ABD’de Reagan’ın, İngiltere’de ise Thatcher’ın iktidara gelmesiyle belirginleşen finans merkezli yeni kapitalist yapıda, klâsik özelliklerini yitiren ve iyiden iyiye saldırganlaşan egemen ideoloji, neo-liberalizm olarak adlandırılmaya başlanmıştı. Doğu Bloğu’nda sosyalist sistem çöküş sürecine girerken, dünya genelinde ulus inşası süreci önemli ölçüde yavaşladı.

KÜRESELLEŞME ve ULUSALCILIK

Doğu Bloğu’nun çökmesiyle birlikte küresel egemenliğini iyice pekiştiren ve artık küresel bir imparatorluğa dönüşme hesapları yapan finans odaklı kapitalist sistemin karşısında tek bir ciddi engel vardı: Ulus-devletler. Yukarıda belirttiğimiz gibi, klâsik imparatorluğun yönetim mantığı, temel yönetim tekniği olarak toplumu bütünleştirmeyi

¹⁶ Rupert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması*, Çev. Türkkaya Ataöv, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., Ankara, 1965, s. 91-202.

¹⁷ Elie Kedourie, *Nationalism*, 4.B., Wiley-Blacwell, Oxford, 1993.

¹⁸ John Breully, *a.g.m.*, s. 33-38.

değil, ayrıştırmayı öngörür. Roma İmparatorluğu'ndan beri *divide et empire* (=böl ve yönet) kuralı, gücü elde etmenin ve sürdürmenin temel stratejisi olarak kabul edilmiş olup, tarihteki tüm imparatorluklar bu stratejiyi uygulamışlardır. Toplumu kültürel olarak bütünleştirmeyi öngören ulusalcılığın ve ulus devlet yapısının, küresel bir imparatorluk kurma hesabındaki finans-kapitalin emperyal anlayışıyla bağdaşamaya-çağı açıktır.

1990'larda yeni egemen ideoloji, ulus devlet yapısını ve ulusalcılığı hedef alan küresel bir propaganda sürecini başlattı. Doğu Bloğu'nun çökmesinin hemen ardından, *Karl Popper*'ın öğrencisi olan *George Soros*, küresel finans-kapitalin ve ABD Dışişleri Bakanlığı'nın maddi ve siyasi gücünü arkasına alarak Prag'da Orta Avrupa Üniversitesi'nin kurulmasına önyak oldu. Bu üniversiteye bağlı olarak faaliyet gösteren ve başına *Ernest Gellner*'in getirildiği Ulusalçılık Çalışma Merkezi (CSN), komünizm sonrası Doğu Avrupa'da küresel kapitalizmin misyonerliğini yapan bir ileri karakol görevini üstlendi. Amacı ulusalcılığın zaafalarını ortaya çıkarmaktı. Bu birimin çalışmaları, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkede, yine Soros ve ABD Dışişlerinin sağladığı mali ve siyasi destekle faaliyet gösteren *Açık Toplum* dernekleri ve *Demokrasi* vakıfları aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırıldı. Yaygın ve etkin bir propaganda ağı ile bir yandan ulus dışı -etnik, dinsel, vb- kimlik kavramları üzerine aşırı vurgu yapılarak ulusalcılığın ve ulus devletin zayıflatılması amaçlanırken, bir yandan da *post-modern* yöntemlerle ulusalcılığın içi boşaltılmaya çalışılmıştır. Post-modern yaklaşımlar ulusu, sosyal / maddi bir gerçeklik olarak değil; bir kurgu, bir tasavvur olarak ele almakta ve onu, sanki varlığı kendisinden menkul bir olgu gibi göstermektedirler.¹⁹ 1990'lı yıllardaki yayınların büyük çoğunluğunda, etnik ve dinsel kimliğin ulusal kimlikten farklı bir nitelik taşıdığı ve bunların hukuken tanınmasının demokrasinin gereği olduğu vurgusu yapılmıştır. Buna bağlı olarak geçmişe dönük etnik temizlik söylemleri ve propagandaları hız kazanmıştır. Yine 1990'lı yıllarda *çok kültürlülük* ve *toplumsal mozaik* gibi konularının yoğun biçimde işlendiğini görüyoruz. Bu küresel propagandanın meyveleri çok geçmeden toplanmaya başlanmıştır. Hemen her ülkede, devlete bağlı ulusal kimlik / yurttaşlık kavramı ile etnisite, din gibi ikincil kimlik kavramları arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Mikro milliyetçiliklerin, dinsel-etnik alt kültürel kimliklerin, etno-kültürel farklılıkların hukuken tanınma istemlerini yoğunlaşmaları, giderek ağırlaşan bir saldırı altında kalan ulus devlet modelinin sorgulanmaya başlanması sonucunu do-

¹⁹ Örneğin bkz. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 2.B., Verso, Londra, 1991.

ğurmuştur. Küreselleşen finans kapitalin ulus-üstü –bölgesel ve küresel– siyasi ve ekonomik örgütler aracılığıyla etkinliğini güçlendirmesi de ulus devlet modelini sarsıcı bir etki yapmıştır.²⁰

1945 yılından bu yana dünyadaki “bağımsız” devlet sayısı yaklaşık dört kat artarak 200’e ulaşmış bulunmaktadır. Siyasi gözlemciler, mevcut eğilimin ve ulus-devletleri hedef alan olumsuz propagandanın sürmesi halinde 21. yüzyılın sonuna kadar bu sayının çok daha yüksek rakamlara çıkabileceğini ifade etmektedirler. Bugün dünyada konuşulan dil sayısının 4500 civarında olduğu dikkate alınır, parçalanma potansiyelinin ne denli yüksek olduğu anlaşılır. Böylesi bir parçalanma sürecinin yaşanması, özellikle Avrasya’nın *Balkanlaşması*, hatta *Lübnanlaşması* siyasi düzen ve istikrarı mevcut durumun bile çok gerisine götürecektir. Bugün “bağımsız” oldukları kabul edilen devletlerin büyük çoğunluğunu, siyasi, ekonomik ve askeri olarak kendi ayakları üzerinde durmaktan aciz olan ve kendi iç sorunlarını bile çözmekte yetersiz kalan siyasi birimler oluşturmaktadır. Varlıklarını koruyabilmek için daha büyük devletlere dayanan, hatta onlarla tek yanlı *bağımlılık* ilişkisi içinde bulunan bu devletler açısından ulus-devletin *bağımsızlık ve türdeş kültür oluşturmak* gibi temel ayırt edici özelliklerinden söz etmek olanaklı değildir. Bu tür bağımlı devletlerin sayısının artması, ister istemez uluslararası istikrarın zayıflamasına yol açacak ve bu da beraberinde yeni ve öncesine göre daha kırılğan bir uluslararası yapıyı getirecektir.

Dolayısıyla küresel propagandanın kullandığı retorik tersine, klâsik anlamıyla *self-determination* kavramı, günümüz dünyası için sorun çözücü değil, sorun yaratıcı bir nitelik taşımaktadır.²¹ Küresel propagandanın etkisiyle gelişen ayrılıkçı / bölücü etnik kimlik savları, yapıcı bir program ve içeriğe sahip değildir. Bu savların birçoğunun gerçek anlamda bir tarihsel derinliği (göbek çukuru) bulunmamaktadır. Bu nedenle, kültürel bakımdan türdeş bir ulus-devlet yaratma şansları zayıf, bu yöndeki söylemleri de gerçekçilikten uzaktır. Karşı tarafın olumlu yaklaşımlarına sırt çevirmektedirler; çünkü aksi halde yapay olarak yaratılan *biz* ve *onlar* ayrımının gerçekçi temellere dayanmadığı ortaya çıkacaktır.²²

Ulus-devleti hedef alan propaganda, ayrılıkçı / bölücü hareketlerin yanı sıra, köktendinci hareketlerin de yükselişe geçmesine neden olmuştur. Özellikle İslâm ülkelerinde etkili olan köktendincilik, kutsal saydığı değerleri aşındırdığını düşündüğü her şeye, bu arada modernite ve ulusalcılığa tepki duyarken, İslâm’ın kutsal tarihini,

²⁰ John Breully, *a.g.m.*, s. 62–67.

²¹ Suavi Aydın, *a.g.k.*, s. 73.

²² Eric Hobsbawm, *a.g.k.*, s. 205.

özellikle asr-ı saadet devrinin saf ilke ve uygulamalarını referans alır. Vahşi kapitalizmin egemenliği altındaki bir dünyada bozuk düzene, sağlıksız toplum ve siyaset yapısına karşı çıkılması ve bozuklukların düzeltilmesinin yolu olarak Kuran'ın evrensel bilgeliğine sığınma çağrısı yapılması kimseye aykırı gelmez. Üstelik ulusalcılık yalnızca temsil ettiği ulusa hitap ederken, İslâm köktendinciliğinin çağrısı tüm insan ırkına yöneliktir. Ama 21. yüzyılın dünyasında bu anlayışın ne kadar gerçekçi olduğu çok tartışmalıdır.²³ Son tahlilde köktendincilik, çağdaş değerlere karşı geçmişe duyulan özlemden beslenen bir tepki hareketidir. Ulusalcılık ise, çağdaş bir devlet ve toplum projesidir.

1990 sonrası dünyasında ulusalcılığı zorlayan etkenlerden birisi de ulus-devletin dünya ekonomisi içinde bağımsız bir ekonomi oluşturma işlevinin zayıflamasıdır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin daha fazla işbölümü ve işbirliği gerektiren karmaşık bir nitelik kazanması ve çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi içindeki ağırlıklarının artması, ulus-devletlerin ekonomi üzerindeki etkinliğini azaltmıştır. Uluslararası para hareketleri, *off-shore* bankacılığı ve *eximbank* gibi yöntem ve uygulamalarla her türlü mali kural ve denetimin dışına çıkarılmıştır. Bunu sağlayan ise, iletişim teknolojisinde 1970'lerden bu yana gerçekleşen devrim niteliğindeki gelişmelerdir. 1980'li yıllardan başlayarak bütün dünyayı saran özelleştirme hareketleri de ulus-devleti ekonomik yaşamdan dışlayıcı etki yapmıştır. Ulus-devletler, kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla; refahın dağılımını, gelirin paylaşılmasını etkileyebilmekte ve bu sayede hâlâ ekonomi üzerinde birincil aktör olma konumlarını koruyabilmektedirler. Ancak son yirmioz yıl içinde ekonomi üzerindeki etkinliklerini bir ölçüde yitirdikleri yadsınamaz.²⁴

KEMALİZM'İN ULUSALCILIK ANLAYIŞI²⁵

Kemalizm'in (Atatürkçülüğün) çıkış noktası, Türk halkının, Batı

²³ Eric Hobsbawm, *a.g.k.*, s. 206–207.

²⁴ Eric Hobsbawm, *a.g.k.*, s. 212–215.

²⁵ Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 1927, *passim*; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* C. I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1945, *passim*; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* C. II, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1959, *passim*; *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. XV (1923), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005; Atatürk'ün Ruşen Eşref'e verdiği mülâkat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1921; Atatürk'ün Ahmet Emin'e verdiği mülâkat, *Vakit*, 10 Kânun-ı sani 1922; Atatürk'ün Yakup Kadri'ye verdiği mülâkat, *İkdam*, 22 Eylül 1922; Atatürk'ün *Petit Parisien*'e verdiği mülâkat, *İkdam*, 3 Teşrin-i sani 1922; Atatürk'ün İzmit'li gazetecilere verdiği mülâkat, *Akşam*, 20 Kânun-ı sani 1923; Atatürk'ün Ahmet Şükrü'ye verdiği mülâkat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Kânun-ı evvel 1923; Atatürk'ün Maurice Pern'e verdiği mülâkat, *Akşam*, 11 Şubat 1924; Atatürk'ün Yunus Nadi'ye verdiği mülâkat, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924.

emperyalizminin baskı ve saldırılarından “*kendi azim ve kararı ile*” kurtulması ve uygar dünya içindeki yerini almasıdır. Bunun gerçekleştirilmesi ise, halkın tüm gücünün amaç doğrultusunda örgütlü bir eyleme dönüştürülmesini gerektirmektedir. Güç birliğinin sağlanması, *halkın bütünleşmesine*, toplumdaki her türlü ayrıştırıcı unsurun etkisizleştirilmesine bağlıdır. Halkın birlik – bütünlük içinde olması, hem amacın saptanmasında, hem de ona ulaşılmasında Kemalizm’in temel dayanak noktasıdır. Bu, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan ve kendisini Türk sayan tüm insanları, dili, dini, ırkı ne olursa olsun kucaklayan bir ulusalcılık anlayışının ifadesidir.

Yukarıdaki açıklamadan Atatürk ulusalcılığının, Osmanlı’daki “millet” kavramından farklı olarak din eksenli değil, Batı’da Rönesans - Aydınlanma -Sanayileşme çizgisini izleyen sürecin sonunda ortaya çıkan laik eksenli bir anlayışı yansıttığını görüyoruz. Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1931 tarihli programında, “*millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtîmai heyettir*” denilmektedir.²⁶ Atatürk, *Medeni Bilgiler* kitabında Türk milletini şöyle tanımlamaktadır: “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir.*”²⁷ Her iki tanım da din kavramına, ulusu oluşturan unsurlar arasında yer verilmediğini, ırksal / etnik vurgulardan da kaçınıldığını, böylece, hangi etnik kökenden gelirse gelsin ve hangi dini inanca sahip olursa olsun, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yaşayan halkın, *Türk ulusu* olarak nitelendirilmekte olduğunu anlıyoruz. Irk temeline değil, yurt temeline dayanan Kemalist ulusalcılık, yayılcı / emperyalist / saldırgan emeller beslemeyen bütünüyle barışçı bir nitelik taşımaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte topluma benimsetilmeye çalışılan ulusalcılık ideolojisinin kökleri, İttihat Terakki’ye kadar iner. Başta bizzat Atatürk olmak üzere, Kurtuluş Savaşı’nı yürüten ve Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran kadrolar, 1908 devriminin ve İkinci Meşrutiyet hareketinin içinde fiilen yer almış subay ve bürokratlardan oluşan küçük burjuva aydınlarıydı. Ancak gerek birinci, gerekse ikinci kuşak Jön-Türk aydınları, Batı’daki uygarlık değerlerinin ve kurumlarının Osmanlı’nın feodal yapısı üzerine yerleştirilmesinin ve bu zemin üzerinde yaşatılmasının olanaksızlığını göremediler. *Namık Kemal*, *Ziya Gökalp* ve diğerleri bunun mümkün olduğunu zannettiler. Uygarlığa giden yolun toplumsal / siyasal düzende köklü bir değişikliği gerektirdiğini, uygarlık değer ve kurumlarının, bunları yaratan zihniyet

²⁶ *Cumhuriyet Halk Partisi Programı, 1931*, <http://www.chp.org.tr/CHP-Kutuphanesi.aspx> (09.06.2010)

²⁷ *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları*, Haz. A. Âfetinan, T.T.K. Yay., Ankara, 1969, s. 18.

değişikliğini gerçekleştirmeden ithal edilmesinin sonuç vermeyeceğini bütüncül bir program dâhilinde ilk kez ortaya koyan, köklü değişiklikleri hayata geçirmek için ise *devrim* yapmak gerektiğini gösteren Atatürk olmuştur.²⁸

Halkı Türk ulusal kimliği altında bütünleştirmek, ekonomik önlemlerin yanı sıra, eğitim alanında ve dil – tarih konularında merkezden yürütülecek kapsamlı ve köktenci politikaları gerektirmekteydi. *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile eğitim hizmetinin devlet eliyle merkezi olarak verilmesinin altyapısı hazırlandı. Cumhuriyet okullarında amaç doğrultusunda eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi için öğretmen okulları açıldı. Eğitimin, Cumhuriyet’in ulusalcılık ideolojisini benimsemiş eğitimci eliyle, ulusal bir anlayışa göre düzenlenmiş bir program ve müfredat çerçevesinde yapılması sağlandı. Üniversite reformu ile yüksek öğretimde de benzeri düzenlemeler yapıldı. Eğitim süreci boyunca bireylere yalın bir Türkçenin ve ulusalcılığı temel alan standart bir tarih bilincinin aşılması için Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu kuruldu. Bu kurumlarca hazırlanan ders kitapları, ilk ve orta dereceli okullarda okutulmaya başlandı. Zorunlu hale getirilen ilköğretim sayesinde her Türkiye Cumhuriyeti yurttaşının Türkçeyi iyi öğrenmesi ve standart tarih bilincini edinmesi sağlanmaya çalışıldı. Eğitimi daha etkili hale getirmek amacıyla harf devrimi yapıldı, okuma-yazmayı kolaylaştıran Latin harflerinin kullanımına geçildi. Yeni yazının herkes tarafından öğrenilmesi için millet mektepleri açıldı. Cumhuriyet’in ulusalcılık anlayışını, sosyal etkinlikler ve sanat faaliyetleri yoluyla ülkenin her köşesinde yaşayan tüm halka yaygınlaştırmak amacıyla halkevleri kuruldu.

Bu adımlar atılırken, Kemalizm’in düşünce sisteminde büyük ağırlık taşıyan, aydınlanma felsefesi kaynaklı *pozitif bilim* anlayışı temel alındı. Batı uygarlığının değer ve kurumlarını ve bunları yaratan bilimsel – laik zihniyeti almak, Atatürk’e göre bir zorunluluktaki. Söz konusu değerler ve kurumlar, Batı’ya ait oldukları için değil, pozitif bilime dayandıkları için alınmalıydılar. Esasen Atatürk, bunların Batı’ya ait olduğunu düşünmüyordu. Yaşanılan çağda Batı’nın uygarlık alanında ileri gitmiş olması, uygarlığın Batı’ya ait olduğu anlamına gelmiyordu. Atatürk’e göre uygarlık kimsenin tekelinde değildi, o tüm insan ırkının ortak malıydı. Nitekim kendisi, tüm yaşamı boyunca “Batı uygarlığı” yerine “çağdaş uygarlık” (*muasır medeniyet*) demeyi tercih etmiştir. Türk halkı Batı’dan aldığı değer ve kurumları kendi tarihsel, toplumsal, kültürel değerleriyle sentezleyecekti; yani bunları Batı’dan almak, kesinlikle Türk halkının ulusal kimliğini yitirmesi

²⁸ Doğan Avcioğlu, “Kemalizmi İyi Anlamak,” *Devrim*, S. 4 (11 Kasım 1969), s. 2–3.

sonucunu doğurmayacaktı. Tersine, bu yolla Türk halkı, kendi özgün kimliğiyle çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmak için gerekli olan zihinsel ve maddi donanımı kazanmış olacaktı. Dolayısıyla Batı'dan bazı değer ve kurumları alma gereksinimi ulusalcılık ile çelişmemekte, onu tamamlamaktaydı, hatta onun zorunlu bir adımını oluşturmaktaydı.

Kemalist düşünceyi Tanzimat Batıcılığı'nın taklitçi anlayışından ayıran temel özellik, onun *tam bağımsızlık* anlayışına yaptığı güçlü vurgudur. Emperyalizmin boyunduruğundan kurtularak tam bağımsız olmayı, uygarlık değerlerini Türk halkına mal etmenin olmazsa olmaz koşulu sayan Atatürk, bunu yaşamı boyunca temel ve vazgeçilmez bir ilke olarak kıskançlıkla savunmuştur: "*Tam bağımsızlık denildiği zaman; elbette siyâsî, malî, iktisadî, adlî, askerî, kültürel ve her alanda tam bağımsızlık ve bağlantısızlık söz konusudur. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulus ve ülkenin gerçek anlamıyla tüm bağımsızlığından yoksun olması demektir.*"²⁹

Bu saptamalardan yola çıkarak, Kemalist ulusalcılığın hedefini şu şekilde tanımlayabiliriz: Tam bağımsızlığını elde eden ve ulusal bütünlüğünü sağlayan Türk halkının; pozitif bilimin rehberliğinde, örgütlü gücünü kullanarak, devrim yoluyla sosyo-ekonomik düzenini çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkmasına olanak verecek şekilde değiştirmesi. Ancak üstyapı kurumlarında gerçekleştirilen köklü değişikliklere karşın, devrim altyapıya indirilemediği için son tahlilde başarılı olunamamıştır. Devrim, Atatürk'ün ölümünden çok kısa bir süre sonra yerini karşı devrime terk etmiştir. Bu başarısızlığın nedenini Atatürk'ün yaptığı saptamaların ya da uyguladığı yöntemin isabetinde değil, bütünüyle tarihsel koşullarda ve Atatürk sonrası yöneticilerin onun uzak görüşlülüğünü kavrayamamış olmalarında aramak gerekir. Ne önderin öngörüsünde ve kararlılığında, ne de uygulanan yöntemin etkinliğinde bir zaaf söz konusu değildir. Ancak gerek Kurtuluş Savaşı'nın, gerekse devrimlerin feodal ve yarı-feodal unsurlarla işbirliği içinde yapılmasını zorlayan tarihsel koşullar, başarıya ulaşılmasını engellemiştir.³⁰ 1945 sonrasında, Kemalizm bir devlet politikası olmaktan çıkmış ve Türkiye, günümüze kadar etkisini artırarak sürdüren tersine bir sürecin içine girmiştir.

TÜRKİYE'DE ULUSALCILIK – MİLLİYETÇİLİK AYRIMI

Türk toplumu ulusalcılıkla ilgili farklı algılamaların en belirgin biçimde gözlemlendiği toplumlardan birisidir. Bunun nedeni, Türki-

²⁹ Atatürk, *Nutuk*, s. 386.

³⁰ Doğan Avcıoğlu, *a.g.m.*, s. 3-4.

ye’de sosyolojik olarak yaşanmakta olan tarihsel geçiş sürecinin 1945 sonrasında bütünüyle denetimsiz bir hal alması ve yine bu tarihten sonra dış siyasi aktörlerin müdahalelerine çok açık bir duruma gelinmiş olmasıdır.

Çoğunlukla birinci – ikinci kuşak kentlilerden oluşan, kent kültürünü henüz tam anlamıyla özümseyememiş kitleler, içinde buldukları kültürel boşluğu geleneksel dini değerlerle doldurmaya çalışırlar. Bu Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Birçok Batı ülkesinde 19. ve 20. yüzyıllarda aynı gelişmenin gözlemlendiği tarihsel bir dönem yaşanmıştır. Uluslaşmanın gecikmeli olarak gerçekleştiği Türkiye, Batı’nın 100 – 150 yıl önce yüzleşip aştığı sorunları Cumhuriyet’ten sonra yaşamaya başlamıştır. 1945 öncesinde, köyden kente göç olgusunun denetim altında tutulması ve Köy Enstitüleri yoluyla kırsal kesimde yaşayan insanlara temel uygarlık değerlerinin buldukları yerde kazandırılması suretiyle bu geçiş sürecinin olabildiğince sancısız ve hızlı bir biçimde aşılması amaçlanmıştı. Ancak özellikle Batı ile tek yanlı bağımlılık ilişkisinin kurulmasından ve çok partili yaşama geçilmesinden sonra, emperyal gücün dayatmasıyla Atatürk döneminin bütün denetim önlemleri ve araçları bir kenara bırakılmış ve süreç kendi haline terk edilmiştir.³¹

Sosyolojik olarak uygarlaşma / bireyselleşme sürecini tamamlamamış –taşralılıktan kurtulamamış– olan yeni kentli ara kesim, ulusalcılığı geleneksel-dinsel bir çerçevede algılamaktadır. Bunların sadakat duyduğu toplumsal odak, “ulus” değil, “ümme’tir. Osmanlı geçmişine özlem duyarlar ve kendilerini *ulusalci* olarak değil, *milliyetçi* olarak adlandırırlar. Türkçe olan *ulusalcılık* yerine yabancı kökenli *milliyetçilik* terimini tercih etmelerinin nedeni, bu terimin kökenini oluşturan “millet” kavramının Osmanlı geleneğinde dinsel bir anlam içermesidir. *Milliyetçiler*, Batı Avrupa’da Rönesans – Aydınlanma çizgisinde gelişen ve Endüstri Devrimi’nin ürünü olan sanayileşme ile ivme kazanan laik eksenli *ulus* ve *ulusalcılık* (=nation, nationalism) kavramlarına ve bu kavramlarda ifadesini bulan duygu, düşünce ve harekete açıkça karşıdırlar. Onların *milliyetçiliği* din eksenlidir, yani bir milliyetçi için *milleti* oluşturan asıl etken din birliğidir. Dil, tarih, ülkü birliği gibi ulusalcılığın temel değerleri, milliyetçiler açısından din birliğinin arkasından gelen ikincil özelliklerdir. Türkiye’de bu kesime uzun yıllar boyunca *milliyetçi-mukaddesatçı* denilmiştir. Milliyetçiler ile mukaddesatçıların ayrıştıkları ve kendi siyasal örgütlen-

³¹ Avcıoğlu bir yazısında Türkiye’nin ABD’ye tek yanlı olarak bağımlı hale gelişini, “*yurtta Amerika, cihanda Amerika*” sözleriyle kinayeli bir biçimde açıklamıştır. Bkz. Doğan Avcıoğlu, “Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı,” *Yön*, S. 84 (6 Kasım 1964), s. 2–3.

melerini (MHP ve MNP / MSP) gerçekleştirdikleri 1960'lı ve 1970'li yıllardan sonra bunların tümünü ifade eden bir kavram olarak *milliyetçi-muhafazakâr* tabiri kullanılmaya başlanmıştır.

Türk burjuvazisi de oluşumundan bu yana, milliyetçilik kavramında ifadesini bulan çarpıtılmış / dinselendirilmiş ulusalcılık anlayışını desteklemiştir. Çünkü Türk burjuvazisi, uluslararası sermaye ile rekabet şansı bulunmadığı için ancak onunla işbirliği yaparak, hatta açıkça onun güdümüne girerek gelişebileceğini değerlendirmiştir. Ulusalcılığın ekonomik, siyasal, kültürel bağımsızlık öngören anlayışı, uluslararası sermayeden bağımsız hareket ederek kendini geliştirme vizyonu bulunmayan ve bu konuda kendisini yeterli de görmeyen Türk burjuvazisi için kabul edilebilir bir seçenek değildir. Böylece, siyasal İslâm, milliyetçilik ve liberalizmi benimsemiş olan kesimler kapitalist sistemin oluşturduğu maddi altyapı üzerinde ulusalcılara / Atatürkçülere karşı kutsal bir ittifak oluşturmuşlardır. Türkiye'nin son 65 yıllık siyasi tarihi, bu saflaşmanın resmini yansıtır.

Yakından bakacak olursak, ulusalcı – milliyetçi ayrımının daha duygu aşamasında ortaya çıktığını görürüz. *Biz bilinci* ve *onlar bilinci* her iki kesim açısından farklı anlamlar içerir. Temel sadakat odağı “ümme” olan bir milliyetçi için belli bir dine / mezhebe mensup olanlar, hatta dini algılama ve yaşama biçimi kendisinininkiyle özdeş olanlar *bizdir*. Bunun dışında kalan herkes *öteki* ya da *onlar* kategorisine girer. Günümüzde İslâm dini ile ilgili algılama ve uygulamaları farklı olan çok sayıda tarikat ve cemaatler bulunmaktadır ve bunların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla kendisine milliyetçi diyen kesim, kimliğini din kavramı içine sıkıştırdığı; din kavramından da İslâm dininin bütününe değil, ancak sınırlı bir kesitini anladığı için giderek küçülen bir *biz* algılamasına ya da tersinden söylersek, giderek genişleyen bir *onlar* algılamasına sahiptir. Temel sadakat odağı olarak “ulus” kavramını gören bir ulusalcı ise, kültür, tarih, dil gibi olgular bağlamında ortak özellikler yüklediği insanları *biz* kategorisinde değerlendirirken, bunun dışında kalanları *onlar* olarak görür. Din, ulusalcı açısından ulusu oluşturan kültürel öğeler arasında yer almakla birlikte başat ve belirleyici bir nitelik taşımaz. Milliyetçi, ulusalcıyı *biz* kavramı içinde algılamaz. Onun gözünde, “laikçi” ve “solcu” olan ulusalcı *ötekidir*. Ulusalcı, milliyetçiyi *biz* kavramı içinde görmekle birlikte, ulusu oluşturan kültürel öğelerden din dışında kalanları özümseyememiş olduğunu, dine ise, diğerleri yanında abartılı bir ağırlık verdiğini düşündüğü bu kesimi genellikle “gerici” ve “yobaz” olarak görür.

Ulusalcı ile milliyetçi arasında duygu aşamasında dahi yeterince derin olan ayrılık, düşünce / ideoloji aşamasında daha belirgindir. *Biz*

ve *onlar* bilincinde ifadesini bulan toplumsal sadakatın yöneldiği odaklarının duygusal düzlemde farklı olması, düşünce / ideoloji aşamasında örgütlenme tasarılarının farklı odaklar çevresinde aranması sonucunu doğurur. Ulus merkezli bir örgütlenme anlayışını ifade eden ulusalcılık ideolojisi, ulus-devlet modeliyle uyumlu bir anlayışı yansıtır. Ümmet odaklı bir örgütlenme tasarısının, modern dünyadaki uygulama alanının ve şansının ne olduğu ise çok tartışmalıdır. Bu yüzden milliyetçilik ideolojisi, dayanaklarını günümüz dünyasında değil, Osmanlı – İslâm geçmişinin teokratik kurumlarında ve değerlerinde arar. Milliyetçi kesimin siyasal örgütü olarak bilinen Milliyetçi Hareket Partisi'nin parti amblemini, Osmanlı İmparatorluğu'nun III. Selim öncesindeki bayrağı olan üç hilal simgesinden almış olması; bu parti adına düzenlenen siyasal mitinglerde Türk ulusunu ve Türklüğü ön plana çıkaran sloganlardan daha çok tekbir getirme biçimindeki dinsel sloganların kullanılması; milliyetçi-muhafazakâr kesimin düşünce önderlerinin her vesile ile yazdıkları yazılarda ve yaptıkları konuşmalarda Osmanlı geçmişine, kurumlarına ve şahsiyetlerine karşı duydukları hayranlığı, özlemi ve bağlılığı dile getirmeleri örnek olarak gösterilebilir. Bu özellikleriyle milliyetçilik, 21. yüzyıl Türkiye'sinde *anakronik* bir görünüm sergilemektedir.

Ulusalcı – milliyetçi ayrışması, eylem / hareket aşamasında daha da belirginleşir. Ulusalcı, ulusun örgütlü gücünü temsil eden temel siyasal yapı olarak *bağımsız* ulus-devleti görür. Ulus-devletin üzerinde bir güce ve otoriteye razı olmaz. Bağımsızlığın yitirilmesi olasılığına karşı çıkar, direnir, savaşır. Kitlelerin bağımsızlık konusunda yeterince duyarlı olmadığı durumlarda bile ulusalcı onları bağımsızlık yönünde motive etmeye çalışır. Milliyetçi ise, din, mezhep, tarikat / cemaat odaklı sadakat algılamasında ulus-devleti zorunlu siyasal örgütlenme modeli olarak görmediği gibi, bunun bağımsız olup olmamasını da ulusalcı kadar önemsemez.³² Onun için “dinsel inancın gereğini yapmak ve inancına uygun yaşamak” diye ifade edilen ve içeriği kişiden kişiye değişebilen bir anlayış, bağımsız ulus-devlet duyarlılığından önce gelmektedir. Bu konuda *milliyetçi* olarak tanınan kesim ile (MHP) *muhafazakâr* olarak nitelenen kesim (AKP) arasındaki fark sanıldığından çok daha küçüktür. Dinsel sadakat aşamasından ulusal sadakat aşamasına tam anlamıyla geçememiş olan bir milliyetçi-muhafazakâr, ulusalcının sahip olduğu yurtseverlik duygusundan yani ulusal bilinçten son çözümlemede yoksundur.

³² Doğan Avcıoğlu, “Amerikancı Milliyetçilik ve Mukaddesatçılık,” *Yön*, S. 162 (6 Mayıs 1966), s. 5.

Sanayi devrimini yaşamamış, dolayısıyla burjuva ve işçi sınıflarının şekillenmediği, dinsel / feodal ilişkilerin ve kurumların egemen olduğu bir toplumda, ulusalcılık bilincinin varlığını aydınlar düzeyinde dahi olsa gözlemlemek olanaklı değildir. Bu tür toplumlarda, toplumun özgün tarihsel, ekonomik, siyasal, kültürel özelliklerine bağlı olarak ulusalcılığın sapkın görünümleriyle karşılaşılması doğal sayılmalıdır. Türkiye’deki muhafazakâr milliyetçilik, söz konusu sapkının Türkiye koşullarına özgü tipik bir örneğidir. Toplumumuzdaki ulusalcı – milliyetçi-muhafazakâr ayrımının kökleri Ulusal Kurtuluş Savaşı’na kadar uzanır. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın komutanı ve Türkiye ulus-devletinin kurucu önderi olan Mustafa Kemal Atatürk, sözcüğün tam ve mutlak anlamıyla bir ulusalcıdır. Fakat gerek Türk toplumunun, gerekse yakın çalışma arkadaşlarının büyük çoğunluğu Batılı anlamda laik eksenli bir ulus-devlet anlayışını özümseme noktasının henüz çok uzağında olduklarından Atatürk, Kurtuluş Savaşı boyunca dini motiflerden yararlandığı gibi, yer yer etnik motiflere gönderme yapmaktan da kaçınmamıştır. Laiklik ve ulusalcılıkla ilgili görüş ve tasarılarını yaşama geçirmek için savaşın sona ermesini, barış ortamının oluşmasını, böylece koşulların uygun hale gelmesini beklemek zorunda kalmıştır. Zaferin kazanılmasından sonra, siyasal erki bütünüyle kendi elinde toplamış ve ancak o zaman bağımsız ve laik ulus-devlet oluşturma tasarısını uygulamaya koyma olanağını bulmuştur. Devrimlerin bütün amacı, Türk ulusal kimliği etrafında bağımsız bir ulus-devlet ve bu devletin sınırları içinde türdeş bir kültüre sahip, yurttaşlık bilincine ulaşmış özgür bireylerden oluşan uygar bir toplum yaratmaktır. Esasen bu özellikler, demokrasinin de olmazsa olmaz koşullarıydı.

Ancak süreç, yukarıda belirtildiği gibi sekteye uğramış, geriye çevrilmiştir. 1945 yılından başlayarak fiilen Türkiye’nin resmi devlet ideolojisi olmaktan çıkartılan, ancak 1980’e kadar yine de resmi söylemdeki yerini biçimsel olarak koruyan Kemalizm (Atatürkçülük) 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle birlikte resmen ve kesinlikle terk edilmiştir. Bunun yerine, 1970 yılında milliyetçi-muhafazakâr kesimin entelektüel örgütü olarak bilinen *Aydınlar Ocağı*’nda geliştirilen *Türk-İslâm Sentezi* adlı Kemalizm karşıtı ideoloji benimsenmiştir. Sentez, *"Türklüğün ancak Müslüman olmak koşuluyla mümkün ve sürdürülebilir olduğu"* fantezisine dayanır ve *ümmetçilik ile milliyetçilik arasında bir çelişki bulunmadığını* ileri sürer. Senteze göre *İslâm, Türk olmayı mümkün kılan bir önkoşul ve Türk kimliğinin onsuз olmaz bir parçasıdır.*³³ 12 Eylül darbesinin ardından, zorunlu din derslerinin bir

³³ Çiler Dursun, "Türk-İslam sentezi ideolojisinin failini tanımak," 28 Mayıs 2006,

Anayasa hükmü haline getirilmesi ve Türk eğitim sisteminde imam hatip liselerinin ön plana çıkarılması suretiyle Atatürkçü – laik eğitimin yerini dinsel bir eğitim anlayışı almıştır. Amaç, eğitim yoluyla toplumun dinselleştirilmesi idi ve bu anlayış ABD'nin o dönemde izlediği “yeşil kuşak” politikası ile uyumlu bir nitelik taşıyordu.³⁴ 1983 yılında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhilinde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür ve eğitim politikasını belirleyen “Milli Kültür Raporu” ile Türk-İslam Sentezi devlet nezdinde kabul görmüştür. Rapora göre, “*kültür varlığının değişmeyen özü dindir; din kültürün özü, kültür ise dinin bir formudur.*”³⁵ “Milli Kültür Raporu”, 12 Eylül askeri yönetiminin talimatıyla Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ve Yüksek Öğretim Kurulu tarafından resmen uygulamaya konmuştur. Böylece Kemalizm'e ve ulusalcılığa temelden karşı olan milliyetçi-muhafazakâr bir ideoloji, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi ideolojisi ve devlet felsefesi haline gelmiştir.

12 Eylül yönetimi, Atatürk tarafından kurulan bütün kurumları ortadan kaldırdıktan ya da tanınmaz hale getirdikten, devlet içindeki Atatürkçü kadroların tamamını tasfiye ettikten ve Mustafa Kemal Atatürk'ün özel vasiyetnamesine varıncaya kadar Atatürk ve Atatürkçülük adına ne varsa tahrip ettikten sonra, iktidarı Nakşibendî tarikatının bir müridine terk ederek kenara çekilmiştir. Dışarıdan güdümlendiği belli olan bu operasyondan sonra artık hiçbir şey Atatürk'ün isteği ve öngördüğü şekilde olamazdı, olmamıştır.

21. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNİN ULUSALCILIK AÇISINDAN GÖRÜNÜMÜ

Bugün geldiğimiz nokta, Kemalist ulusalcılığın içinde bulunduğu durum ve geleceği bakımından iyimser düşünmemize olanak veren bir nitelik taşımamaktadır. Kemalizm'in, toplumdaki her türlü ayrıştırıcı unsurun etkisizleştirilmesi suretiyle halkın bütünleştirilmesini öngören ulusalcılık anlayışı, resmi devlet politikası olarak bütünüyle terk edil-

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5895 (09.06.2010)

³⁴ 'Yeşil Kuşak', ABD'nin sosyalist bloğu güneyden çevreleme amacına yönelik bir Soğuk Savaş projesiydi. ABD Başkanı Carter'in Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski tarafından 1977'de geliştirilen proje, Sovyetler Birliği'ni istikrarsızlığa sürüklemeyi ve İslâm ülkelerini kalkan olarak kullanmak suretiyle bu ülkenin Basra Körfezi'ne inmesini engellemeyi hedefliyordu. Bunun için İslâm ülkelerinde dinin etkinliğinin artması sağlanmaya çalışılıyordu.

³⁵ Devlet Planlama Teşkilatı, *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 1983; Vecihi Timuroğlu, *Türk-İslam Sentezi*, Başak Yayınları, Ankara, 1991, s. 91–95.

miş görünmekte, bu ise, demokrasinin bir gereği imiş gibi gösterilmeye çalışılmaktadır. Sanayileşmenin ve refahın eşit olarak dağılmadığı toplumlarda geri kalan bölgelerde yaşayan ve ulusal gelirden yeterli payı alamayan kesimler tepkiselliğe yönelir. Eğer bu tepkisellik din, dil, etnik köken gibi belirtilerdeki farklılaşma ile örtüşürse, ulusal kimliğe alternatif kimlik arayışları gündeme gelir. Hele, 1990 sonrası dünyasında olduğu gibi, genel ortam ve koşullar kimlik ayrışması bakımından uygun bir zemin oluşturuyorsa toplumsal parçalanma kaçınılmaz olur. Bu gruplar, kendi dillerinin, kültürlerinin, değer yargılarının eğitim ve yönetim sistemine dâhil edilmesi ve kimliklerinin hukuki olarak tanınması doğrultusunda uğraş verirler. Türkiye’de özellikle 1980 askeri müdahalesinden bu yana dış desteği de arkasına alarak hızlanan ve hem etnik, hem dinsel düzlemde yaşanan bu olgu, demokrasi söylemiyle maskelenmeye çalışılsa da, yalnız ulus-devletin değil, demokratik sistemin varlığını temelinden sarsacak bir düzeye ulaşmıştır.

Türkiye’de Batı’nın sömürüsüne ve ulus-devleti hedef alan saldırılarına karşı çıkan ve bağımsızlıktan yana görüşler açıklayanlar, uzun süre *komünist* olarak damgalanmışlardır. Bunlar arasında gerçekten sosyalist ideolojiyi benimseyenler veya ona yakınlık duyanlar bulunmakla birlikte, büyük çoğunluğu Kemalist ve ulusalcı dünya görüşüne bağlı olan insanlardı. Son otuz – otuz-beş yılda, siyasi cinayetlere kurban giden ya da çeşitli nedenlerle özgürlükleri kısıtlanan aydınların neredeyse tamamı, Kemalizm’e, ulusalcılığa, laikliğe inanan ve Türkiye’nin bağımsızlığını savunan kişilerdi. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, genel suçlama sıfatı olarak *komünizm* yerine *ulusalcılık* kullanılmaya başlanmıştır. O kadar ki, bu suçlama, bireysel düzeyde ifade edildiği gibi³⁶ devletin resmi belgelerinde de yerini almış bulunmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Daire Başkanlığı, 2008 yılında İçişleri Bakanı Beşir Atalay’a verdiği terör brifinginde, ulusalcılığı, *aşırı sağ faaliyetler* başlığı altında terör raporuna dâhil etmiştir. Raporda, ulusalcılık, çeşitli dernek ve vakıflar halinde örgütlenen ve internet siteleri aracılığıyla halkı etkilemeye çalışan *tehlikeli bir oluşum* olarak nitelendirilmektedir. Ulusalcılığın *tehlikeli faaliyetleri* arasında, *ülkenin bağımsızlığını yitirdiği, AB sürecinde ülkenin egemenliğinin yok edildiği* gibi söylemlerde bulunmak sayılmaktadır.³⁷ “Liberal” aydınlar da ulusalcılığı, *dışlayıcı / düşmanlaştı-*

³⁶ Fethullah Gülen, ulusalcı hareketi, “kemiksiz ve kimiksiz, iğreti, suni ve hedefsiz, iğreti bir yapı” olarak nitelendirdi. “Ulusal Cephe Suni ve Manipülatif,” *Aktüel Dergisi*, S. 14 (18 Ekim 2005).

³⁷ *Vatan*, 29 Mart 2008 (<http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=169937>) (09.06.2010) Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Daire Başkanlığı’nın söz

rıcı bir anlayış olarak nitelendirmekte, bu savlarının kanıtı olarak da ulusalcıların, *emperyalizme, küreselleşmeye, dinsel ve etnik farklılaşmalara, AB'ye ve ABD'ye karşı olmalarını* göstermektedirler.³⁸ Bu noktada kendilerini “liberal” olarak adlandıran çevrelerle milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin ulusalcılara karşı ortak tavır aldıkları görülmektedir. Tüm bu örneklere bakarak, Türkiye’de karşı devrimin Cumhuriyet tarihindeki en ileri aşamasına ulaştığı saptamasını yapabiliriz.

SONUÇ

Son yirmi otuz yılda ulus-devlete zarar veren küresel saldırı, klâsik liberalizmin demokrasi, özgürlük gibi temel değerlerini de zarara uğratmıştır. Bu nedenle, neo-liberallerin bir yandan klâsik ulus-devlet modeline yöneltilen saldırılara arka çıkar ve ulus-devlet yapısının meşruiyetini sorgularken, bir yandan da onu kendi ideolojilerinin dar kavramsal çerçevesi içine hapsedmeye çalışmaları ne gerçekçidir, ne de iyi-niyetle bağdaşan bir yaklaşımdır. Her şeye karşın, bugün için ulus-devletin temel toplumsal örgütlenme modeli olarak rakibi yoktur; dolayısıyla varlığını daha uzun süre devam ettireceğini söylemek abartı olmayacaktır. Ancak değişen koşullar dikkate alındığında, ulus-devletin düşünsel – ideolojik temellerinin liberalizmden farklı bir zemine kayacağı anlaşılmaktadır. Temel sorun, bu değişimin hangi yönde olacağıdır. Yeni ulus-devlet modeli, faşizan bir anlayışı ifade eden devlet kapitalizmi eksenine mi, yoksa özgürlük, eşitlik, sosyal adalet, sosyal devlet gibi motifleri ön plana çıkaran daha toplumcu bir eksene mi kayacaktır? “İnsani” değil, “piyasayı” merkez alan günümüz dünya sisteminde, ilk olasılığın daha güçlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye özeline indiğimizde ise, 12 Eylül askeri müdahalesi ile birlikte Cumhuriyetin ulus-devlet modelinin terk edildiği ve onun yerine Kemalizm karşıtı milliyetçi-muhafazakâr Türk-İslâm sentezi modelinin yerleştirildiği gerçeğinden hareketle, Kemalist ulusalcılığın geleceği hakkında iyimser görüşler ortaya koyma şansımız yoktur. Kemalist ulusalcılığın bütünleştirici anlayışının yerini Türk-İslâm sentezi modelinin indirgeyici anlayışının almış olması, ister istemez toplumsal, kültürel ve giderek siyasal ayrışmayı getirecektir. Günümüz Türkiye’si her alanda bu ayrışmanın sancılarını yaşamaktadır.

konusu yaklaşımının Fethullah Gülen’in bu konudaki değerlendirmesinin ardından gelmesi dikkatten kaçmamaktadır.

³⁸ Günay Göksu Özdağ, Büşra Ersanlı, “Önsöz,” E. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s. 14-15.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 2.B., Londra, Verso, 1991.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Ahmet Emin'e verdiği mülâkat, *Vakit*, 10 Kânun-ı sani 1922.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Ahmet Şükrü'ye verdiği mülâkat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Kânun-ı evvel 1923.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün İzmit'li gazetecilere verdiği mülâkat, *Akşam*, 20 Kânun-ı sani 1923.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Maurice Pern'e verdiği mülâkat, *Akşam*, 11 Şubat 1924.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün *Petit Parisien*'e verdiği mülâkat, *İkdam*, 3 Teşrin-i sani 1922.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Ruşen Eşref'e verdiği mülâkat, *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Nisan 1921.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Yakup Kadri'ye verdiği mülâkat, *İkdam*, 22 Eylül 1922.
- Atatürk, Mustafa Kemal, Atatürk'ün Yunus Nadi'ye verdiği mülâkat, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1927.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C. I*, İstanbul, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1945.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C. II*, 2.B., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C. XV (1923), İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005.
- Avcıoğlu, Doğan, "Milliyetçiliğin Yeniden Uyanışı," *Yön*, S. 84, 6 Kasım 1964.
- Avcıoğlu, Doğan, "Amerikancı Milliyetçilik ve Mukaddesatçılık," *Yön*, S. 162, 6 Mayıs 1966.
- Avcıoğlu, Doğan, "Kemalizm'i İyi Anlamak," *Devrim*, S. 4, 11 Kasım 1969.
- Aydın, Suavi, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara, Gündoğan Yay., 1993.
- Breully, John, "Sunuş," E. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, İstanbul, Hil Yay., 2006.
- Carr, Edward H., *Nationalism and After*, 2.B., Londra, Macmillan & Co., 1967.
- Çağla, Cengiz "Renan, Irk ve Millet,"
<http://www.ykykultur.com.tr/dergi/?makale=110&id=17> (09.06.2010).
- Cumhuriyet Halk Partisi Programı, 1931*, <http://www.chp.org.tr/CHP-Kutuphanesi.aspx> (09.06.2010).

- Deutsch, Karl W., *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1953.
- Devlet Planlama Teşkilatı, *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, 1983.
- Dursun, Çiler, “Türk-İslam sentezi ideolojisinin failini tanımak,” 28 Mayıs 2006, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=5895 (09.06.2010).
- Emerson, Rupert, *Sömürgelerin Uluslaşması*, Çev. Türkkaya Ataöv, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1965.
- Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, İstanbul, Hil Yay., 2006.
- Gülen, Fethullah, “Ulusal Cephe Suni ve Manipülatif,” *Aktüel Dergisi*, S. 14 (18 Ekim 2005).
- Hayes, Carlton J.H., *The Historical Evolution of Modern Nationalism*, New York, Russell & Russell, 1968.
- Hobsbawm, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1993.
- Kedourie, Elie, *Nationalism*, 4.B., Oxford, Wiley-Blacwell, 1993.
- Kohn, Hans, *The Age of Nationalism: The First Era of Global History*, New York, Harper Pres, 1962.
- Kohn, Hans, *The Idea of Nationalism: A Study in its Origins and Background*, 9.B., New York, Macmillan, 1961.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 2.B., Çev. M.Kıratlı, Ankara, T.T.K. Yay., 1984.
- Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Haz. A. Âfetinan, Ankara, T.T.K. Yay., 1969.
- Morgenthau, Hans J., Kenneth W. Thompson, *Politics Among Nations*, 6.B., New York, McGraw-Hill, 1985.
- Oran, Baskın, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli*, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yay., 1977.
- Özdağ, Günay Göksu, Büşra Ersanlı, “Önsöz,” E. Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Çev. B. Ersanlı, G. G. Özdoğan, İstanbul, Hil Yay., 2006.
- Timuroğlu, Vecihi, *Türk-İslam Sentezi*, Ankara, Başak Yayınları, 1991.
- “Ulusalçılık, Terör Dosyasına Girdi,” *Vatan*, 29 Mart 2008 . (<http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=169937>) (09.06.2010).